

מדוע נאמרו עשרת הדברות בסדר זה?

הקדמה

יש לשאול: מדוע נאמרו עשרת הדברות דווקא בסדר זה?
 התשובה לחלק מהדברות פשוטה: האמונה היא היסוד של הכל, ואחריה איסור
 עבודה זרה. אבל מדוע מיד אחרי איסור עבודה זרה מופיע איסור נשיאת שם די'
 לשוא? האם חילול שבת אינו חמור ממנו? ועוד האם האיסורים "לא תרצח" ו"לא
 תנאף" אינם חמורים יותר ממצות כיבוד אב ואם?

א. הסבר החזקוני והראב"ע

1. הסבר החזקוני

כתב החזקוני (שם, יג): "חמש דברות ראשונות לא מיבעיא קאמר [כלומר
 בדרך של חידוש נוסף בכל דיבר, לעומת הקודם לו]:
 לא מיבעיא [לא רק] שתקבלני אדון עליך, אלא אפילו יראה אחרת עמי לא יהיה
 לך.
 ולא מיבעיא לא יהיה לך, אלא אפילו בשבועה לא תשא את שמו [של ד'] לשוא.
 ולא מיבעיא לא תשא את שמו לשוא, אלא אפילו שבת, מאחר שנח בו, צריך אתה
 לשמרו לשמו.
 ולא מיבעיא זכור את יום השבת, אלא אפילו כיבוד אב ואם, דוגמת כבודי, אני
 מזהירך.

וחמש דברות אחרונות כמו כן לא מיבעיא קאמר:
 לא מיבעיא לא תרצח, אלא אפילו ניאוף אני מזהירך.
 ולא מיבעיא ניאוף, אלא אפילו גנבה אני מזהירך.
 ולא מיבעיא לא תגנוב, אלא אפילו עדות שקר אני מזהירך.
 ולא מיבעיא לא תענה, אלא אפילו חימוד אני מזהירך"¹.

¹ עוד כתב החזקוני: "ולא מיבעיא ביתו דאית ביה חסרון כיס, אלא אפילו אשתו דלית בה חסרון
 כיס, דאי בעי נסיב אחריתי בלי חסרון כיס אני מזהירך.
 ולא מיבעיא אשתו, אלא אפילו עבדו.
 ולא מיבעיא עבדו דדמיו יקרים, אלא אפילו אמתו.
 ולא מיבעיא אמתו, אלא אפילו שורו.

החזקוני כתב יסוד, שעל פיו ענה על רוב השאלות שנשאלו בהקדמה: עלינו להתבונן על עשרת הדברות לא כחטיבה אחת, שבה כל עשרת הדברות, אלא כשתי חטיבות, שבכל אחת מהן יש חמישה דברות, והסדר היורד נמצא רק בכל חטיבה בפני עצמה, ולא במעבר בין החטיבות. לפי זה אכן "לא תרצח" ו"לא תנאף" חמורים מכיבוד אב ואם, ואף על פי כן הם מופיעים אחרי מצות כיבוד אב ואם, כיון שהם בחטיבה השניה.

מה הסיבה לחלוקת הדברות לשתי חטיבות?

החטיבה הראשונה עוסקת במצוות שבין אדם למקום, והחטיבה השניה עוסקת במצוות שבין אדם לחברו! כמו שהתבאר במאמר הקודם.

2. הסבר הראב"ע

כעין דברים אלו כבר כתב הראב"ע (שם, ב עמ' רסג ב"תורת חיים") ביתר פירוט, ובתוך דבריו גם הסביר מאפיין נוסף של החטיבה הראשונה מול החטיבה השניה: כתיבת שם ד' בחמשת הדברות הראשונות. "כבר פירשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד, ועליו כל בניני המצוות. ואחריו כתוב: 'לא יהיה לך'. ופשע מי שאינו מאמין בד' גדול מפשע עובד עבודה זרה, כי יש רבים שהם מאמינים בד', והם מזבחים ומקטרים לעבודה זרה, כמו

ולא מיבעיא שורו דדמיו יקרים, אלא אפילו חמורו.

ולא מיבעיא חמורו, אלא אפילו כל אשר לרעך".

יש להעיר שבדברי החזקוני לגבי "לא תחמד אשת רעך" קשים. שכן כתב: "ולא מיבעיא ביתו דאית ביה חסרון כיס, אלא אפילו אשתו דלית בה חסרון כיס, דאי בעי נסיב אחריתי בלי חסרון כיס, אני מזהירך". שעולה מדבריו כאילו חמדת האשה קלה מחמדת הבית! האם חמדת בית חברו חמורה יותר מחמדת אשתו?! והרי אשתו כגופו!

אכן בפרשת "ואתחנן" האשה קודמת לכולם, ומופרדת מכולם: "ולא תחמד אשת רעך. ולא תתאוה בית רעך, שדהו, עבדו ואמתו שורו וחמרו, וכל אשר לרעך" (דברים ה, יז)!

הסבר אחר כתב הרמב"ן (שם, יב): "ואמר רבי אברהם (בהקדמה לעשרת הדברות) כי אחז הכתוב דרך ארץ לאמר תחילה 'בית רעך', כי המשכיל יקדים להיות לו בית, ואחרי כן יקח אשה להביאה אל ביתו, ואחרי כן יקנה עבד ואמה. ובמשנה תורה הזכיר האשה תחילה, כי הבחורים יתאוו לשאת אשה תחילה. או שחמדת האשה האיסור הגדול שבהם".

עוד יש לשים לב שלא רק שהתורה הקדימה את הבית לאשה בפרשתנו, אלא היא כתבה פעמיים "לא תחמד": בפעם הראשונה רק ביחס לבית, ובפעם השניה ביחס לכל השאר: אשה, עבד, אמה, שור וחמור, וכל אשר לרעך. מה סיבת הפרדה?

נראה שהפרדה בפרשתנו היא הפרדה בין נכסים קבועים, לבין בני אדם, בעלי חיים, ושאר מטלטלין. ואילו בפרשת ואחנן הפרדה היא בין האשה, שהיא כגופו, לבין כל שאר הדברים האחרים: ועיין עוד במאמרו של הרב אלחנן סמט "לא תחמד" - הדיבר העשירי וטעמו" בספרו "עיונים בפרשת השבוע" סדרה שניה בפרשת יתרו.

המקטרים לְמַלְכֶת השמים², שהם חושבים כי ייטיבו להם, כאשר אמרו: 'ומאז חדלנו לקטר לְמַלְכֶת השמים חסרנו כלי' (ירמיהו מד, יח). וכתוב: 'את ד' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים' (מל"ב יז, לג). וככה נעמן: 'בהשתחויתי בית רמוך' (שם ה, יג). והנה אלה מודים בד', רק משתפים עמו אחר. על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד.

ובדבור השלישי גם הוא כתוב, כי פשע הנשבע לשקר פחות מעבודה זרה, רק הוא בזה ד' בגלוי. אולי עשה זה בעבור כעס, או צורך, כי בלבו מאמין בשם, ואינו משתף אחר עמו.

ובדבור הרביעי כתוב ד', ששבת ביום השביעי. והנה העושה מלאכה בשבת הוא מכחיש מעשה בראשית. וזה הפשע פחות מאשר ישא את שמו לשוא.

ובדבור החמישי כתוב ד', כי האבות משתפים עמו ביצירתו, ואם לא יכבדם, כאילו אינו מכבד השם.

וחמישה דברים הנותרים הם כנגד האדם. והראשון הוא הקשה, שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף, ואשר אחריו אינם בגוף. ואשר אחריו לא תגנוב בממוך³. ואחר כך בלשון. ואחר כך חימוד בלב⁴.

העיקרון שבדברי החזקוני והראב"ע ברור, שהתורה כותבת בכל דיבר חידוש לעומת מה שכבר למדנו.

אבל יש לשאול: מדוע העושה מלאכה בשבת, שהוא מכחיש מעשה בראשית, כפי שכתב הראב"ע, פחות חמור מנושא את שם ד' לשוא?

מדוע איסור "לא תשא את שם ד' אלקיך לשוא" חמור כל כך?

על שאלה זו ענה הראב"ע (שם, ו), וכיון שדבריו ארוכים ומורכבים מכמה חלקים, נסביר כל חלק מדבריו בנפרד:

² עיין רש"י רד"ק ומצודות ירמיהו ז, יח; רד"ק ומצודות שם מד, יז; רמב"ן בראשית כד, א.
³ הראב"ע נקט כאן שלא כרש"י, ועיין במאמר "מדוע נאמר דווקא עשרת הדברות במעמד הר סיני?".

⁴ במכתב ששלח לי הרב אביגדר נבצל שליט"א, רב העיר העתיקה בירושלים, כתב הרב כך: "הנראה לעניות דעתי בסדר עשרת הדברות: האמונה במציאות הבורא היא כמוהן יסוד הכל, ואחריה האמונה ביחודו וכל המסתעף מזה, ואחריה הוקרת שמו הנכבד. אלה מצוות ביחס לבורא. ואחר זה על הקשר בין הבורא לנבראים היא מצות שבת המעידה על הבריאה בששת ימים, וכיבוד אב ואם על היחס לשותפים לבריאה.

אחר זה היחס לנבראים: לא להשמיד אחד הנבראים בצלם, לא לפגוע באישותו, לא לפגוע בחירותו, לא לפגוע בו אפילו בעקיפין על ידי עדות שקר, לא לשאוף לפגוע בממונו".
דברי הרב דומים ברובם לדברי הראב"ע, והובאו כאן בשל התמצות המיוחד שיש בהם.

א. "לא תשא את שם ד' אלקיך לשוא - והנה טעם לזכור [-להזכיר] ד', כי כאשר הוא ד' אמת - כן יהיה דברו אמת. והנה אם לא יקיים דברו - כאילו מכחיש את ד'!"

כלומר: משמעות השבועה היא שכשם שמי שנשבעים בו אמת, כך דברי הנשבע אמת, ואם ח"ו נשבעו בשם ד' על דבר שהוא שקר, או שלא קיימו את השבועה, הרי שזו כעין כפירה בד'!

ב. המשיך הראב"ע והסביר ששבועת שוא חמורה גם בעיני אומות העולם: "ומנהג אנשי מצרים עד היום: אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו - הוא בן מות! ואילו נתן כופר משקלו זהב - לא יחיה! בעבור כי הוא בזה את המלך בפרהסיא. אם כך למלך בשר ודם - כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם להישמר שלא תכשילחו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא!"

ג. הראב"ע גם הביא מספר מקורות מהתנ"ך, שבהם רואים כמה השבועה חמורה, ושחייבים עליה מיתה, בין ביחיד בין בציבור, בין בשוגג בין במזיד: "והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים על דבר פילגש בגבעה (שופטים כא, ה), ושם היה פינחס הכהן (שם כ, כח), ומצאנו שנהרגו העוברים על השבועה וכן⁵ אנשי יבש גלעד אנשים ונשים וטף (שם כא, י-יא), וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת! וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו (שמואל א יד, מד), והוא [-יהונתן] לא שמע השבועה (שם, כד-כו).

וראינו שהביא ד' רעב לארץ בעבור שאול וביתו, שעברו על שבועת הנשיאים שנשבעו לגבעונים (שמואל ב כא, א). וכאשר נהרגו בית הדמים, אז 'ויעתר ד' לארץ' (שם, ט-יד).

ושלמה אמר לשמעאי: 'הלא השבעתיך בד' (מלכים א ב, מב)'.⁵

ד. הראב"ע המשיך והסביר את חומרת איסור "לא תשא את שם ד' אלקיך לשוא": "ורבים חושבים, כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה. ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו! כי הרוצח והנואף, שהם עבירות קשות, לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף, כי יפחד. ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא, ישבע ביום אחד שבועות אין מספר. וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע. ואם אתה תוכיחנו: 'למה נשבעת עתה', אז ישבע שלא נשבע, מרוב רגילותו

⁵ יש לעיין למה התכוון הראב"ע במלה "וכן", שכן רק את אנשי יבש גלעד הרגו על שלא באו לשבועה. ואולי המלה "וכן" מיותרת, אבל כן הוא בכל הדפוסים.

בה, כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה, והוא להם לשון צחות. ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה, תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו. ואני אראה שגעונם, כי הרוצח, אם רצח אויבו, מלא תאותו בנקמתו. גם הנואף כן לפי שעתו, והגונב מצא הנאות לצרכו, ועד שקר להתרצות או להתנקם. והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה, הוא מחלל שם שמים בפרהסיא, בלא הנאה שיש לו".

כלומר: איסור "לא תשא את שם ד' אלקיך לשוא" חמור מכל האיסורים הכתובים אחריו משלוש סיבות:

1. על רצח וניאוף האדם לא יעבור פעמים רבות, כיון שהוא פוחד מבני אדם שיענישוהו על כך, אבל על איסור נשיאת שם ד' לשוא הוא אינו פוחד מבני אדם שיענישוהו, ולכן הוא עלול לעבור פעמים רבות.
2. על איסור נשיאת שם ד' לשוא האדם יכול לעבור פעמים רבות מאד בלא לשים לב בכלל שהוא עבר עבירה, מתוך שהתרגל להישבע על כל דבר שהוא אומר.
3. על איסור נשיאת שם ד' לשוא האדם עובר מבלי שיש לו הנאה או רווח, ולכן הוא מחלל את השם בעבירה זו⁶.

ב. הסברו המיוחד של הספורנו

על נקודה מיוחדת מאד בסדר הדברות הצביע הספורנו (שם, יב): "ענין אלו החמישה דברות הוא כולו אומר כבוד לא-ל יתברך... וזה שנדעהו למהוה מאין, ולהיות אלקיך הוא לבדו, ולא נעבוד זולתו, ולא נמרה בו במחשבה, בדבור, ובמעשה, ונכבדהו, הלא הוא אבינו קננו (על פי דברים לב, ו)..."

⁶ א. עיין גם ברמב"ן (שם, יב): "לא תרצח. לא תנאף. לא תגנב – אמר: הנה צויתך להודות שאני בורא את הכל, בלב ובמעשה, ולכבד האבות בעבור שהם משתתפים ביצירה, אם כן השמר פן תחבל מעשה ידי ותשפוך דם האדם אשר בראתי לכבודי ולהודות לי בכל אלה, ולא תנאף אשת רעך, כי תחבל ענין כבוד האבות לכפור באמת ולהודות בשקר, כי לא ידעו את אביהם ויתנו כבודם לאחר, כאשר יעשו עובדי ע"ז: 'אומרים לעץ אבי אתה' (ירמיה ב, כז), ולא ידעו אביהם שבראם מאין. ואחר כך הזהיר לא תגנוב נפש, כי הוא כמו כן גורם כזאת.

וכן סדר המצוות בחומרון ועונשן כך הוא: אחר עבודה זרה שפיכות דמים, ואחרי כן גלוי עריות, ואחר כך הזהיר גנבת נפש, ועדות שקר, וגזל. ומי שלא יחמוד לא יזיק לעולם לחברו. והנה השלים כל מה שאדם חייב בשל חברו. ואחר כך יבאר המשפטים בפרט, כי המתחייב לחבירו במשפט מן המשפטים אם לא יחמוד ולא יתאוה למה שאינו שלו ישלם מה שעליו".

יש לשאול על דברי הרמב"ן: כיצד כתב הרמב"ן "אחר עבודה זרה שפיכות דמים"? והרי אחרי עבודה זרה יש את "לא תשא את שם ד' אלקיך לשוא" ושבת וכיבוד אב ואם! ויש לומר ששלוש המצוות הללו הן סעיפים של עבודה זרה, כמו שביאר הרמב"ן בדבריו שהובאו במאמר הקודם.

ב. עיין גם בספר "תפארת ישראל" למהר"ל פרק ל"ו שהאריך בזה.

אמנם החמישה דברות אחרות, והן שלא נזיק לאדם בגופו, בכבודו, ובממונו, **במעשה, בדבור ובמחשבה**⁷.

הספורנו הסביר שבחמשת הדברות הראשונים הסדר הוא מחשבה, דיבור, מעשה:

מחשבה: "אנכי" ו"לא יהיה לך".

דיבור: "לא תשא את שם ד' אלקיך לשוא" ו"זכור את יום השבת" [בדיבור: קידוש].

מעשה: "לא תעשה כל מלאכה" ו"כבד את אביך ואת אמך".

ואילו בחמשת הדברות האחרונים הסדר הוא: מעשה, דיבור, מחשבה.

מעשה: "לא תרצח", "לא תנאף", "לא תגנב".

דיבור: "לא תענה ברעך עד שקר".

מחשבה: "לא תחמד".

מה הסיבה לשינוי הסדר?

כיון שחמשת הדברות הראשונים עוסקים במצוות שבין אדם למקום, הרי שביחסנו לד' העיקר הוא האמונה, דהיינו המחשבה, ומתוך האמונה הדברים צריכים לבוא לידי ביטוי בדיבור ובמעשה.

לעומת זאת חמשת הדברות האחרונים עוסקים במצוות שבין אדם לחברו, וביחס לחברינו הדבר הראשוני והבסיסי הוא שלא נזיק להם במעשה, ורק אחר כך, על גבי זה, נוספו האזהרות שלא נזיק להם גם לא בדיבור ולא במחשבה.

ג. הסבר המכילתא

הסבר אחר נאמר במכילתא⁸. כך נאמר שם: "כיצד ניתנו עשרת הדברות?

חמישה על לוח זה וחמישה על לוח זה.

כתיב: 'אנכי ד' אלקיך' וכנגדו: 'לא תרצח' - מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם, מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט בדמות המלך.

משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות, ועשה לו צלמים, וטבעו לו מטבעות. לאחר זמן כפו לו איקונותיו, שברו לו צלמיו, ובטלו לו מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך. כך כל מי שהוא שופך דמים, מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט

⁷ יסוד הדברים מופיע בדברי הראב"ע כאן בפסוקים א-ב, וברמב"ן המובא בהערה הקודמת, אבל דברי הספורנו ברורים יותר.

⁸ דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש פרשה ח.

בדמות המלך, שנאמר: 'שופך דם האדם באדם דמו ישפך', כי בצלם אלקים עשה את האדם' (בראשית ט, ו).

כתיב: 'לא יהיה לך' וכתוב כנגדו: 'לא תנאף' - מגיד הכתוב שכל מי שעובד עבודה זרה מעלה עליו הכתוב כאילו מנאף אחר המקום, שנאמר: 'האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים' (יחזקאל טז, לב), וכתוב: 'ויאמר ד' אלי עוד: לך אהב אשת אהובת רע ומנאפת' וגו' (הושע ג, א).

כתיב: 'לא תשא את שם ד' אלקיך לשוא' וכנגדו כתיב: 'לא תגנוב' - מגיד הכתוב שכל מי שהוא גונב, לסוף בא לידי שבועת שוא, שנאמר: 'הַגְנוּב רָצַח וְנָאֵף וְהַשְׁבַּע לַשִּׁקְרָא' (ירמיה ז, ט), וכתוב: 'אֶלֶּה וְכַחַשׁ וְרָצַח וְגָנַב וְנָאֵף' (הושע ד, ב).

כתיב: 'זכור את יום השבת לקדשו' וכנגדו כתיב: 'לא תענה' - מגיד הכתוב שכל מי שמחלל את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שלא ברא עולמו לששה ימים ולא נח בשביעי, וכל מי שמשמר את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שברא עולמו לששה ימים ונח בשביעי, שנאמר: 'ואתם עדי נאום ד' ואני א-ל' (ישעיה מג, יב).

כתיב: 'כבוד את אביך ואת אמך' וכנגדו כתיב: 'לא תחמוד' - מגיד הכתוב שכל מי שהוא חומד [את אשת חברו], סוף מוליד בן שהוא מקלל את אביו ואת אמו, ומכבד למי שאינו אביו. לכך ניתנו עשרת הדברות חמישה על לוח זה וחמישה על לוח זה.⁹ לפי המכילתא יש קשר בין כל דיבר בלוח הראשון למקבילו בלוח השני!

סיכום

- א. סדר המצוות בכל אחד משני החלקים של עשרת הדברות הוא מהחמור אל הקל.
- ב. סדר המצוות בחמשת הדברות הראשונים הוא במחשבה, בדבור, ובמעשה.
- סדר המצוות בחמשת הדברות האחרונים הוא במעשה, בדבור ובמחשבה.
- הסיבה לשוני בסדר הוא כיון שביחס לד' העיקר הוא האמונה, שהיא צריכה להתבטא לא רק במחשבה, אלא גם בדיבור ובמעשה, ואילו העיקר ביחס כלפי החבר הוא לא להזיק לו במעשה, ואף לא בדיבור ובמחשבה.
- ג. לפי המכילתא יש קשר בין כל דיבר בלוח הראשון למקבילו בלוח השני!

⁹ עיין גם ברלב"ג (שם, יד) שהאריך בביאור סדרם של עשרת הדברות (עמודים קסה-קע במהדורת מוסד הרב קוק. עמודים 355-368 במהדורת "מעליות" מעלה אדומים).